

SÁRKÖZY PÉTER

A RÓMAI EGYETEMI MAGYAR TANSZÉK 85 ÉVE

The History of the Hungarian Chair at the University of Rome. The first Chair of Hungarian Literature and Language in Italy was established at the University of Rome La Sapienza in 1930. At first, the chairmen of the position were the professional directors of the Hungarian Academy in Rome. Between the two world wars Hungarian was also taught in Bologna, Firenze, Milano, Napoli and Padova. Since 1965 in Padova and in Rome Hungarian visiting professors were teaching: in Rome János Balázs, József Szauder and Tibor Klaniczay academics, afterwards Péter Sárközy from 1979 to 2015. At the University of Rome has been founded in 1985 the Interuniversity Centre for Hungarian Studies, which publishes the „Rivista di Studi Ungheresi” (Hungarian Studies Review).

Hungarian Literature and Language are taught nowadays in Italy at universities of Bologna, Firenze, Napoli, Padova, Roma and Udine.

*A nyugati egyetemi magyar tanszékek megalapításától
a tanszékek megszűnéséig*

Az első külföldi egyetemi magyar tanszék 101 évvel ezelőtt alakult meg a berlini, a mai Humboldt Egyetemen, de a külföldi hungarológiai oktatás és kutatás igazi elterjedése az I. világháború utáni időkre, a klebelsbergi művelődéspolitikára vezethető vissza. A trianoni szerződés utáni tragikus helyzetben a magyar politika egyik célkitűzése az volt, hogy mindazt, ami a háborúban elveszett (a magyarság közép-európai meghatározó szerepe), fegyverek helyett a kultúra, a műveltség és a tudomány terén próbálja meg, ha nem is visszaszerezni, de legalábbis kiegyenlíteni. Ennek a kultúrpolitikának egyaránt célja volt a hazai népiskolai rendszer és a felsőfokú egyetemi oktatás kiépítése, valamint a magyar tudósok és művészek külföldi tanulmányútjainak segítése. Egymás után alakultak meg a külföldi magyar intézetek, Collegium Hungaricumok (Berlinben, Bécsben, Isztambulban, Rómában, Párizsban), és ezzel egy időben az európai egyetemekre is viszonylag nagy számban küldtek ki magyar tanárokat a nyelv és kultúra tanítására, hogy minél több külföldi tudóst és fiatal értelmiségit sikerüljön megnyerni a magyar műveltség, ha tetszik, a „magyar ügy” számára.

Ebben nagy szerepe volt a berlini és bécsi intézeteket alapító Gragger Róbert mellett Gerevich Tibornak, a Római Magyar Akadémia „kurátorának”, valamint Hankiss János professzornak, a debreceni Nyári Egyetem létrehozójának és az első, több nyelven kiadott magyar irodalomtörténeti kézikönyv szerzőjének. Nekik és a klebelsbergi kultúrpolitika más képviselőinek köszönhető, hogy a harmincas években egy új, egészen kiváló tudós generáció folytathatta posztgraduális tanulmányait külföldön a leg-

jobb angol, francia, német, olasz és más európai egyetemeken, komoly szakmai kapcsolatokat kiépítve az ottani professzorokkal, kutatókkal. Ugyanakkor a harmincas évektől kezdve a magyar egyetemekre is meghívást kaptak fiatal külföldi egyetemi magántanárok, mint a francia Aurelian Sauvageot vagy az olasz történész, Rodolfo Mosca és a nyelvész, Carlo Tagliavini, a Debreceni Egyetem Olasz Tanszékét alapító Gaetano Trombatore,¹ akik magyarországi küldetésükről visszatérve komoly szolgálatot tettek hazájukban a magyar tudománynak a magyar nyelv és irodalom, történelem megismertetésében, a magyar nyelv és irodalom, illetve a finnugor nyelvészet egyetemi oktatásának bevezetésében.

Ennek a folyamatnak további kiszélesítésére a két világháború közötti időszakban a magyar állam kétoldalú kulturális egyezményekkel is biztosította, hogy a legfontosabb külföldi egyetemeken magyar tanszékek, illetve lektorátusok létesüljenek, melyekért cserében magyarországi angol, francia, német, olasz stb. tanszékek fogadtak külföldi vendégoktatókat, cserlektorokat, akik közül nem egy később hazájába visszatérve a magyar irodalom vagy nyelvészet professzorává vált, mint George F. Cushing a Londoni Egyetemen vagy Jean Luc Moreau Párizsban. A külföldi egyetemi magyar tanszékek fenntartásában igen komoly szerepet játszottak a Klebelsberg által létrehozott, a tudományos kutatás és a művészi alkotómunka céljából alapított külföldi magyar intézetek, hiszen legtöbb helyen ezek igazgatói látták el az egyetemi tanszékek vezetését is. 1945 után és a háború által el nem pusztított Bécsi Collegium Hungaricum és a Római Magyar Akadémia 1947–1949 között folytatta hagyományos küldetését, és így Rómában az intézmény egyetemi tanár igazgatója, Kardos Tibor egészen 1949-ig ellátta a római egyetemi Magyar Tanszék vezetését is.

A kommunista diktatúrák kiépítése után a szovjet megszállás alatti országokból a ki- és beutazás lehetősége megszűnt. Így történt ez Magyarország esetében is. A külföldön dolgozó vendégtanárokat visszahívták Magyarországra, a még meglévő tudományos intézmények, így a Bécsi Collegium Hungaricum és a Római Magyar Akadémia tevékenységét befagyasztották, és a díszes palotákba beköltöztek a követségi „dolgozók”.

A teljes elzártság körülbelül 15 évig tartott, egészen addig, amíg a Kádár-rendszer a hatvanas évek elején megpróbálta elfogadtatni magát a Nyugattal. Ekkor kezdik el feléleszteni a két nagy hagyományú tudományos intézmény, a Bécsi Collegium Hungaricum² és a Borromini által épített Falconieri-palotában alapított Római Magyar Akadémia működését ösztöndíjas kutatók, történészek, irodalom- és művészettörténészek, valamint művészek fogadásával. Ezzel egy időben egy sor nyugati országgal felújították a két világháború között kötött kulturális egyezményeket, melyek előírták az ösztöndíjasok cseréjét, a nemzetközi kutatások előmozdítását és a külföldi egyetemi magyar oktatás biztosítását.

¹ Gaetano Trombatore olasz irodalomtörténész 1940–1943, majd 1947–1949 között volt a debreceni egyetem olasz tanára, majd kényszerű hazatérése után a salernói és a palermói egyetem professzora.

² A történelmi múltú Bécsi Magyar Testőrpalatát, a Fischer von Erlach által épített gyönyörű barokk Trautsson palotát 1961-ben a magyar állam eladta, és helyette egy külvárosi irodaházszerű épületben létesítettek egy új „modern” Magyar Intézetet, benne hivatalokkal, személyzeti lakásokkal, a „program-vendégek” számára és néhány ösztöndíjas számára fenntartott vendégszobával.

A hatvanas évek közepétől kezdik ismét kiküldeni „Nyugatra” az első magyar vendégtanárokat, akik egyetemi tanárok vagy akadémikusok voltak (a teljesség igénye nélkül csak néhány nevet sorolok fel: Szabolcsi Miklós és Klaniczay Tibor Párizsban; a finnugrista Rédey Károly Bécsben, mellette irodalomtörténész vendégprofesszor-ként Tamás Attila, Bitskey István, Görömbei Andor és sokan mások; Gulya János Göttingában; Balázs János, Szauder József, majd Klaniczay Tibor a római La Sapienza Egyetemen, Fábíán Pál, Sallay Géza és Fogarasi Mikós Padovában, Szathmári István Helsinkiben, Vajda György Mihály Bayreuthban).

A múlt század utolsó negyedében a legtöbb nyugat-európai ország legalább egy egyetemén (Stockholmtól Uppsaláig, Turkuig, Helsinkig és később Jyväskyläig, Berlintonól Bécsig, Göttingától Hamburgig, Amszterdamtól Groningenig, Londontól Párizsig és nyolc (!) olasz egyetemen) működött – valamilyen formában – magyar tanszék.

Franciaországban a Párizsi Egyetem mellett, melyen már korábban is két hungarológus professzor oktatott (a műfordító, Jean Luc Moreau és a finnugor nyelvész, Jean Perrot) a magyar állam támogatásával Grenoble-ban, Lyonban és Strasbourgban lektorátus létesült. Köpeczi Béla, az MTA főtitkára kezdeményezésére a Paris III Egyetemen (CIEH) és Hamburgban a magyar állam támogatásával a nyolcvanas évek közepén „hungarológiai központok” jöttek létre, melyekre vendégtanárokat és lektorokat küldtek, a hazai tudományos könyvtárak segítségével tanszéki könyvtárakat hoztak létre, és biztosították a tudományos folyóiratok kiadását is. Az Olaszországi Egyetemi Központ (CISUI) ezzel szemben teljesen autonóm módon létesült (magyar részvétel és támogatás nélkül) 1985-ben, a római La Sapienza Egyetem kezdeményezésére tizenegy olasz egyetem szerződésével.

A külföldi egyetemi magyar oktatás II. világháború utáni „fénykora” megítélésem szerint a Nemzetközi Magyarstudományi Társaság 1977-ben történt megalakításától körülbelül az ezredfordulóig tartott.

Mindez elsősorban Klaniczay Tibor professzornak köszönhető éppúgy, mint korábban az MTA Irodalomtudományi Intézetének 1956-ban történt létrehozása és a magyar irodalom és művelődéstörténészek a hatvanas évektől a századfordulóig tartó nemzetközi kutatásokban való aktív bekapcsolása, a középkori, reneszánsz és barokk kori magyar kultúra európai és hazai elismertetése, a forráskiadványok, a Régi Magyar Költők Tárának és különböző nagy kritikai kiadások megjelentetése, a nemzetközi konferenciasorozatok szervezése, a Nemzetközi Összehasonlító Irodalomtörténeti Társaság nagy irodalomtörténeti sorozatának megszerkesztése és kiadása. Hasonlóképp volt igen nagy fontossága a hazai kutatások szempontjából az 1983-ban létrehozott *A kulturális és történelmi emlékeink feltárása és kiadása* elnevezésű kutatási főirány megszervezésének és a kutatások eredményei kiadásának.³ Ő volt a XX. század második felének „kultúrtörténész Klebelsbergje”, csak még nehezebb politikai helyzetben. Kiváló diplomáciai érzékkel sikerült megszereznie a rendszer illetékeseinek hozzájárulását a

³ Vö. „Megörzendő múlt”: *A kulturális és történelmi emlékeink feltárása és kiadása című kutatási program tevékenysége és a forráskiadványok jegyzéke 1983–1990*, szerk. KÖSZEGHY Péter, PETNEKI Áron, SCHULCZ Katalin, Budapest, 1990.

magyar filológia „nyugati nyitáshoz”, melynek igen jelentős állomása volt 1977-ben a Nemzetközi Magyar Filológiai, ma már Magyarságtudományi⁴ Társaság megalakítása, és az azóta máig öt évente megrendezett nemzetközi hungarológiai kongresszusok megrendezése a nemzetközi hungarológia képviselőinek részvételével.

Sajnos, a kilencvenes években ez a folyamat elvesztette korábbi mozgatóerejét. A rendszerváltás után a kultúra embereinek nem sikerült elérniük, hogy rendszerváltás után a különböző politikai pártok által létesített kormányok kidolgozzanak, megvalósítsanak és folyamatosan fenntartsanak egy olyan (napi politika felett álló) nemzeti kulturális programot, mely nem egyes kormányzati periódusokra, hanem hosszú távon tudná biztosítani a magyarságtudományi kutatások külföldi jelenlétét és az egyetemi magyar történelem és irodalom oktatását a legfontosabb nagy külföldi egyetemeken. Ebben, a kilencvenes években egyre erősebben érezhető visszaesésben nagy része volt annak, hogy 1992-ben Klaniczay Tibor professzor korai halálával a Nemzetközi Hungarológia elvesztette legfontosabb alakját és zseniális szervezőjét. Ettől kezdve a Nemzetközi Társaság nem volt képes a magyar kultúrpolitika befolyásolására. Mindennek következtében napjainkra a magyar támogatás hiányában a legtöbb külföldi (nyugat-európai és amerikai) egyetemen (Berlin, Göttinga, Groningen, Hamburg, Jyväskylä, Milánó, Párizs, Pavia, Stockholm, Torino, Toronto, Turku, UCLA, Uppsala) megszűntek a magyar tanszékek, és legjobb esetben is csak lektorátusok működnek, illetve alkalmakként vendégtanárok tartanak egy-egy szemesztert a finnugor vagy politikatörténeti tanszékek keretében. Ebben az évben négy olasz egyetemen (Bologna, Nápoly, Róma, Udine) ment, illetve megy úgy nyugdíjba a magyar tanszékvezető professzor, hogy az állását nem töltötték, és valószínűleg nem is fogják betölteni – bérkeret hiányában.

Az olaszországi magyar tanszékek II. világháború utáni története

Az első olaszországi magyar tanszék az 1303-ban alapított római egyetemen, a Sapienzán alakult Bethlen István miniszterelnök és Klebelsberg Kunó kultuszminiszter 1928. évi római látogatása és a Római Magyar Akadémia megalapítását követően. Miskolczy Gyula, a Római Magyar Akadémia első ügyvezető igazgatója⁵ az 1929/30-as egyetemi tanévben kezdte meg a magyar irodalmi és történelmi előadások tartását, és ettől kezdve 1949-ig mindvégig a Római Magyar Akadémia igazgatói voltak az egyetem magyar professzorai, míg a lektori teendőket az Akadémia mindenkorai titkára látta el. Az 1935-ben megkötött magyar-olasz kulturális egyezmény értelmében hamar Milánóban és Padovában⁶ is magyar cserelektorok kezdték meg az oktatást, míg a Bolognai Egyetem

⁴ A kultúrpolitika 1990 előtti vezetői nem engedték sem a „hungarológia,” sem a „magyarságtudomány” elnevezés használatát...

⁵ A Római Magyar Akadémia létrehozója, igazi vezetője, „kurátora” 1943 végéig Gerevich Tibor művészettörténész professzor volt.

⁶ Firenzében Pálinkás László, Milánóban Ruzicska Pál, Padovában Fogarasi Miklós voltak a magyar lektorok.

Várady Imre professzort, a magyar-olasz kulturális kapcsolatok kutatóját⁷ hívta meg és nevezte ki rendes egyetemi tanárnak. A Bolognai, Római, Milánói és a Padovai Egyetemen a háborút követően 1946-tól ismét folytatódott az egyetemi magyar oktatás egészen 1948-ig, amikor is a „fordulat éve” következtében hazarendelték a Római Magyar Akadémia igazgatóját és az összes vendégoktatót, és beszüntették a magyar-olasz kulturális egyezmény keretében létesített padovai és római magyar tanszék működését. Természetesen sok tanár inkább az emigrációt választotta, így az Akadémia két titkára, Pásztor Lajos és Tóth László, valamint a lektorok közül Pálinkás László és Ruzicska Pál is. Hasonlóképpen Várady Imre a Bolognai Egyetem rendes tanára a háborút követően végleg Olaszországban telepedett le. Mivel a Padovai és Római Egyetemen az államközi egyezmény miatt Magyarországnak volt joga a tanár kinevezéséhez, így az Olaszországban maradt tanárok más olasz egyetemeken létesítettek (maguk számára) magyar tanszékeket: Várady Imre Bolognában, Ruzicska Pál Milánóban és Paviában, Pálinkás László Firenzében, Tóth László a Nápolyi Keleti Intézetben, a fiumei Paolo Santarcangeli a Torinói Egyetemen. Pásztor Lajos, az Akadémia tudományos titkára a Vatikáni Levéltár tudományos munkatársa, felesége, Pásztor Edith pedig a Római Egyetem középkori tanszékének professzora lett.

Az 1965-ben aláírt új magyar-olasz államközi egyezmény értelmében a „disszidens” tanárok által biztosított olaszországi egyetemi magyar oktatás kiegészült a magyar állam által küldött római és padovai vendégtanárok vezetete tanszék tevékenységével. A legtöbb Olaszországban maradt magyar tanár által alapított tanszék az alapítótól olasz tanítványaik vették át, így alakult ki a nyolcvanas és kilencvenes években egy új olasz hungarológus generáció. Bolognában Várady Imre utódként előbb a Kosztolányi fordító, Guglielmo Capacchi, majd annak tanítványa, Carla Corradi Musi, a finnugor sámanizmus kutatója lett a tanszék vezetője. Firenzében Pálinkás László halála után az egyetem 1974-ben a neves magyar drámaíró, Hubay Miklóst hívta meg magyar professzornak,⁸ akit 1981-ben volt lektora, a magyar-filozófia szakos Tóttössy Beatrix követett a tanszék élén. Milánóban és Paviában Ruzicska Pál, az első olasz nyelven írt magyar irodalomtörténet szerzője⁹ tanított, akinek nyugdíjba vonulása után mindkét egyetemen megszűnt a magyar tanszék). Nápolyban Tóth László, a Római Magyar Akadémia 1935–48 közötti titkára, a római magyar tanszék volt lektora alapított magyar tanszék, majd a rendes tanári kinevezését követő halála után a tanszék vezetését a Római Egyetem magyar szakán végzett Amedeo Di Francesco, a Nemzetközi Magyar-

⁷ Várady Imre a Római Magyar Akadémia Collegium Hungaricum részlegének volt vezetője, majd a pécsi egyetem Olasz Tanszékének lett professzora, és ezt követően 1940–1944 között a kolozsvári egyetem professzora. 1945-ben elfogadta a Bolognai Egyetem meghívását, és az 1962. évi nyugdíjazásáig a bolognai Magyar Tanszék professzora volt.

⁸ SÁRKÖZY Péter, *Egy magyar író olasz „száműztetése”: Hubay Miklós Olaszországban* = Uő, *Itália vonzásában*, Budapest, 2014, 252–263.

⁹ P. RUZICSKA, *Storia della letteratura Ungherese*, Milano, 1963. Vö. Kovács Zsuzsa, *Paolo Ruzicska tra l’Ungheria e l’Italia*, in *Tra magiaristica e italianistica: cultura e istituzioni*, szerk. PÁL József, Szeged, 2005, 67–73.

ságtudományi Társaság 1995–2005 közötti elnöke vette át. Torinóban a fiumei születésű író és műfordító, Paolo Santarcangeli alapított magyar tanszéket, akit tanítványa, Gianpiero Cavaglia, az egyik legkiválóbb olasz hungarológus követett. Sajnos a kiváló olasz hungarológus korai halálát követően a kilencvenes évek elején megszűnt a torinói magyar oktatás. A nyolcvanas évek elején létesített Udinei Egyetemen a Padovában magyar szakon végzett, korábban a Velencei Egyetem Ural-altajisztikai Tanszékén tanító Csillaghy András alapított magyar és finnugor tanszéket. Mellette Roberto Ruspanti tanított magyar irodalmat, míg a finnugor nyelvészet óráit magyar vendégprofesszorok (Bereczki Gábor, Honti László) biztosították. Ruspanti professzor nyugdíjaztatása után ebben a tanévben helyettes tanárként segíti a tanszéken maradt utolsó tanár, Paolo Driussi adjunktus (ricercatore) munkáját.

Padovában és Rómában az újonnan megkötött új magyar-olasz kulturális egyezmény értelmében 1965-ben ismét elkezdődhetett a magyar oktatás, oly módon, hogy a magyar fél cserében a magyarországi olasz tanszékekre küldött lektorokért, két vendégtanárt küldött ki a két egyetemre. A padovai tanárokat az ELTE Nyelvészeti Intézete jelölte (Fábián Pál, Sallay Géza, Fogarasi Miklós, Szabó Győző, Dezső László), Rómába pedig a Magyar Tudományos Akadémia választotta ki a vendégtanárokat (Balázs János, Szauder József, Klaniczay Tibor, Sárközy Péter). Azaz, a hetvenes évektől kezdve Olaszországban nyolc egyetemen (Bologna, Firenze, Milano, Nápoly, Padova, Róma, Udine, Torino) 30–40 éven át rendszeres volt a magyar nyelv és irodalom oktatása.¹⁰ Ennek köszönhető a „harmadik olasz hungarológus generáció” kialakulása,¹¹ valamint nem egy kiváló magyar műfordító, akiknek köszönhető a XX. századi és a mai magyar irodalom műveinek „felfedezése,” és máig tartó sikere és jelenléte az olasz könyvpiacra.¹²

A római magyar tanszék története

A római La Sapienza Tudományegyetemen az 1929/1930-as tanév óta folyt (illetve részben még folyik ma is) a magyar nyelv és irodalom oktatása. Az első húsz évben a Római Magyar Akadémia mindenkori igazgatója volt az egyetem magyar professzora, míg a nyelvórák megtartását 1935 és 49 között az Akadémia titkára, Tóth László (a pécsi, majd a debreceni egyetem olasz tanszékének tanársegéde) biztosította.¹³ A római magyar

¹⁰ A Milánói Katolikus Egyetemen és Paviában Ruzicska Pál nyugdíjaztatását követően a nyolcvanas évek végén fejeződött be a magyar szakos diákok képzése.

¹¹ Az irodalomtörténet terén: Marinella D’Alessandro, Nicoletta Ferroni, Cinzia Franchi, Lorenzo Marmioli, Armando Nuzzo, Antonio Sciacovelli, Bruno Ventavoli; a történettudomány terén: Federico Argentieri, Stefano Bottoni, Andrea Carteny, Carlo Di Cave, Francesco Guida, Simona Nicolosi, Alessandro Vagnini és mások.

¹² SÁRKÖZY Péter, *A magyar irodalom fogadtatása Olaszországban = Uó, Itália vonzásában*, Budapest, 2014, 263–317.

¹³ Vö. TÓTH László, *Emlékszüttes*, München, 1976; SÁRKÖZY Péter, *Ricordo di László Tóth*, in *Tra magiaristica e italianistica: cultura e istituzioni*, „Annuario”, i. m., 63–67.

tanszék első professzora Miskolcgy Gyula levéltáros, egyetemi tanár, az MTA levelező tagja volt, aki a római megbízatását követően a világháború végéig a Bécsi Magyar Intézet igazgatójaként dolgozott. Miskolcgy elsősorban történeti előadásokat tartott, míg a magyar nyelv és irodalom órákat Várady Imre, az Akadémia tudományos ösztöndíjas kutatókat fogadó Collegium Hungaricum szekciójának vezetője tartotta. Várady Imre írta az első olaszországi egyetemi magyar nyelvtankönyvet, míg nagymonográfiája a magyar-olasz irodalmi kapcsolatokról a Római Keleti Intézet kiadásában jelent meg 1933-ban.¹⁴

Az 1935 és 1940 között a Római Magyar Akadémia igazgatója, Koltay Kastner Jenő, a pécsi, majd a szegedi egyetem olasz tanszékének professzora már ténylegesen ki-nevezett egyetemi tanárként vezethette a Római Egyetemi Magyar Tanszékét, éppúgy, mint utódai Genthon István művészettörténész (1940–1943) és Kardos Tibor irodalomtörténész (1947–1949).

Koltay Kastner Jenőnek jelentős olasz irodalomtörténeti és nyelvészeti munkássága melletti nagy érdeme, hogy 1936-ban megalapította és négy évig szerkesztette a Római Magyar Akadémia évkönyveit, (*Annuario della Reale Accademia d'Ungheria*), melyekben az Akadémián élő tudományos kutatók és olasz professzorok tanulmányait közölte.¹⁵ Utóda 1940–1943 között a művészettörténész, Genthon István lett (1940–1943), akinek megbízásából Florio Banfi összegyűjtötte az olaszországi magyar és magyar vonatkozású emlékeket, melyeket a Magyar Akadémia külön kötetben is kiadott.¹⁶ Igen olvasmányos érdekes és szép könyv Genthon István *Római naplója*, melyben beszámol a Magyar Akadémia és a római Magyar Tanszék háború alatti történetéről. A könyv negyven évvel később, a szerző halála után jelent meg 1973-ban.¹⁷

1946-ban az új kulturális miniszter, Keresztury Dezső javaslatára a pécsi egyetem magántanára, a magyar humanizmus olasz kapcsolatainak kutatója, Kardos Tibor kapott megbízást a Magyar Akadémia és a római Magyar Tanszék újraindítására. Kardos Tibor római munkásságát az utókor és az egykori római ösztöndíjasok egyaránt ellentétesen ítélik meg,¹⁸ de mindenképpen el kell ismerni, hogy az új igazgató nagy

¹⁴ Emerico VÁRADY, *Grammatica della lingua ungherese*, Roma, 1931; *La letteratura italiana e la sua influenza in Ungheria, I Storia, II. Bibliografia*, Roma, 1933–1934. Vö. Carla CORRADI MUSI, *Imre Várady, il primo direttore dell'Accademia d'Ungheria in Roma* = Un istituto scientifico a Roma: L'Accademia d'Ungheria (1895–1950), ed. Péter SÁRKÖZY, Rita TOLOMEI, Cosenza, 1993, 51–61.

¹⁵ Vö. Eugenio KOLTAY KASTNER, *Attività dell'Accademia d'Ungheria e dell'Istituto di Filologia Ungherese dell'Università di Roma*, valamint *Indici degli Annuari della R. Accademia d'Ungheria* = Un istituto scientifico a Roma, l'Accademia d'Ungheria, 1895–1950, i. m., 118–152.

¹⁶ Florio BANFI, *Ricordi ungheresi in Italia*, Roma, 1942. A könyv kibővített olasz és magyar nyelvű kiadását a Szegedi Egyetem jelentette meg Sárközy Péter szerkesztésében, illetve Kovács Zsuzsa fordításában: *Magyar emlékek Itáliában*, Szeged, 2005, ill., *Romanika*, Budapest, 2008.

¹⁷ GENTHON István, *Római napló*, 1973. Vö. MAROSI Ernő, *István Genthon*, in *Tra magiaristica e italianistica: cultura e istituzioni*, i. m., 57–63.

¹⁸ CSORBA László, *A Római Magyar Akadémia története 1945 után* = Száz év a magyar-olasz kapcsolatok szolgálatában. Magyar tudományos, kulturális és egyházi intézetek Rómában (1895–1995), szerk. CSORBA László, Budapest, 1998, 45–68; MOLNÁR Antal, *A római Magyar Akadémia (A háború és az*

érdeme egy egész író- és művészgeneráció háború utáni római életének biztosításán túl egy igen színvonalas olasz nyelvű hungarológiai folyóirat, a *Janus Pannonius* 1947. évi három, egyenként négyszáz oldalas számának megszerkesztése és megjelentetése volt, mely az olaszországi magyarságtudományi kutatások háború utáni újrakezdését jelentette.¹⁹ De a kulturális újrakezdés nem tartott sokáig. A hidegháború következtében a Római Magyar Akadémia 1949 nyarától kezdve beszüntette a tudományos és kulturális tevékenységét. Az Akadémia igazgatóját és tudományos munkatársait az összes vendégtanárral, lektorral együtt hazahívták Pestre, és az épület 15 éven át a Római Magyar Nagykövetség munkatársainak szálláshelyévé vált. Ez egyúttal azt is jelentette, hogy 1949–1965 között a Római Egyetemi Magyar Tanszék sem működött, hasonlóan a padovai Magyar Tanszékhez. Mindkét egyetemen a tanítás csak az 1965/1966. tanévben kezdődhetett meg, amikor az új magyar-olasz kultúregyezmény keretében az egyetemi tanulmányait a háború előtt Olaszországban végzett általános nyelvész, Balázs János professzor, az MTA Nyelvtudományi Intézetének doktora kapott vendégtanári megbízatást a Római Egyetemre (ugyanakkor Fábián Pál, az ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszékének tanára Padovába kapott megbízatást).

Balázs János szakmai kapcsolatai következtében a Római Egyetem Általános Nyelvészeti Intézetén belül indította újra a magyar nyelv és irodalom oktatását, egyúttal vállalva, hogy beindítja a Glottológiai Intézetben a finnugor nyelvészet oktatását is. Balázs Jánosnak köszönhető az egyik nemzetközileg legismertebb olasz finnugor nyelvész, Angela Marcantonio²⁰ formálódása, aki a La Sapienza Egyetem Glottológiai Intézetének finnugor kutatójaként dolgozott 2016-ig.

Balázs Jánost Szauder József, az MTA levelező tagja, az Irodalomtudományi Intézet tudományos főmunkatársa és a szegedi egyetem Magyar Tanszékének professzora követte, aki 1970 és 1975 között tartott a római Magyar Tanszéken irodalomtörténeti előadásokat, de megtartotta a Balázs János által megkezdett finnugor nyelvészeti előadásokat is, és akadémikus létére, lektor hiányában még magyar nyelvórákat is kellett tartania. Ugyanis az Olaszországba kiküldött vendégtanárokat Magyarországon „vendégprofesszornak” nevezték, de az olasz egyetemen a beosztásuk a megbízott szerződéses oktató (*professore incaricato*) volt, azaz olyan (nyelv)tanár, aki irodalomórákat is ad, és levizsgáztathatja a diákokat. Ez minimum heti 12 órát jelentett, és a legkisebb tanári fizetéssel járt, melyből az 50 év feletti akadémikusoknak bútorozott bérlakást kellett

újrakezdés, 1943–1949) = MOLNÁR Antal, TÓTH Tamás, *A Falconieri palota, Róma*, Budapest, 2016, 137–140; SÁRKÖZY Péter, *A Római Magyar Akadémia utolsó negyven éve, 1947–1987* = Uő, *Róma mindannyiunk közös hazája: Magyar emlékek Rómában – magyarok emlékei Rómáról*, Budapest, 2010, 127–139; Vö. LENGYEL Balázs, *Két Róma*, Budapest, 1995; CSORBA Győző, *Római följegyzések: 1947–1948*, szerk. CSUHAI István, Pécs, 2003; Cs. SZABÓ László, *Római muzsika*, Budapest, 1982, 13; *Pilinszky Rómában, 1947, 1967*, szerk. HAFNER Zoltán, Budapest, 1997.

¹⁹ Vö. Tibor KARDOS, *Attività dell'Accademia d'Ungheria*, „Janus Pannonius”, 1947, 3; ill. *Un istituto scientifico...*, i. m., 141–154.

²⁰ Angela MARCANTONIO, *The Uralic Language Family. Facts, Myths and Statistics*, Publications of the Philological Society, 35. Oxford UK and Boston USA, 2002, 335, magyarul Uő, *Az uráli nyelvcsalád. Tények, mítoszok és statisztika*, Budapest, 2006.

bérelniük, és eltartaniuk családjukat, mert a Római Magyar Akadémia „természetesen” csak megtűrte őket, de semmilyen segítséget nem adott a munkájukhoz és életükhöz. Véleményem szerint a majd öt éves folyamatos megaláztatás okozta Szauder József korai halálát, annak ellenére, hogy az italianista professzornak a római kinevezés élete egyik legszebb ajándéka lehetett volna azután, hogy 1949-ben Kardos Tibor hazatérése következően le kellett mondania a pesti olasz tanszék vezetéséről.²¹ A mostoha körülmények ellenére Szauder professzor római éveit a munka határozta meg. Még kiutazása előtt jelent meg a XVIII. és XIX. század első felének magyar irodalom kutatása szempontjából legfontosabb tanulmánykötete, *Az Estve és az Álom* (Szépirodalmi, 1970), és Olaszországban Csokonai Vitéz Mihályról készülő monográfiáján dolgozott, mely azonban hazatérése utáni közvetlen halála után már csak tanulmánykötet formájában jelenhetett meg munkatársa, felesége, Szauder Mária szerkesztésében (*Az éj és a csillagok. Csokonai tanulmányok*, Akadémiai Kiadó, 1980). Minden betegség és nehézség ellenére 25 évi kizártság után nagy kedvvel élesztette fel a kapcsolatait a neves olasz italianistákkal, a Petrarca-kutató Giuseppe Billanovichcsal, Vittore Branca professzorral, a Nemzetközi Italianisztikai Társaság (AISLLI) elnökével és a római egyetem tanárai közül Walter Binnivel és Natalino Sapegnóval. Rendszeresen részt vett az AISLLI-i kongresszusain, előadásai és olaszul írt tanulmányai rendszeresen megjelentek a kongresszusok aktáiban és nemzetközi tanulmánykötetekben.²² Ugyanakkor nagy gondot fordított a tanításra, előadásainak szövegét mindig gondosan hibátlan olaszszággal leírta, jegyzetekkel ellátva akár kiadhatók is lehetnének.²³ Szauder József tanítványai közül ketten, Amedeo Di Francesco, későbbi nápolyi és Roberto Ruspanti udinei professzor nemzetközileg ismert hungarológusok lettek, és talán nem szerénytelenség, ha a tanítványai közé sorolom magam is, hiszen gimnazista koromtól kezdve a haláláig figyelemmel kísérte irodalomtörténeti formálódásomat, és segítette itthon és Olaszországban egyaránt, hogy a magyar-olasz irodalmi kapcsolatok kutatója lehessenek. Olaszországhoz fűződő mély érzelmi kapcsolatának és az olasz művészet iránti nagy tudásának méltó emléke olasz esszéinek két gyűjteménye, az 1963-ban a Szépirodalmi Kiadónál megjelent *Ciprus és obeliszk*, illetve a már felesége által szerkesztett posztumusz *Kövek és könyvek* (Szépirodalmi 1977), melyben több esszében keserű öngúnnyal emlékezik római tanári létének nehézségeire és furcsaságaira (*A római egyetemen, Ágyúlövés a könyvtárban, Lakásról lakásra, Kövek és könyvek*).

²¹ SÁRKÖZY Péter, *Szauder József magyar-olasz tanulmányainak mérlege* = SZAUDER József, *Magyar irodalom – olasz irodalom*, szerk. SÁRKÖZY Péter, Budapest, 2013, 315–325.

²² Szauder József olasz nyelvű tanulmányai (*Petrarca Secretuma, A magyar és olasz Settecento irodalma, Olasz hatások a XVIII. századi magyar kultúrában, Csokonai olaszos rokokó költészete, Metastasio Magyarországon*) 2013-ban jelentek meg magyarul fordításomban Szauder József általam szerkesztett magyar-olasz irodalmi tanulmányokat tartalmazó kötetében.

²³ Vörösmarty Mihályról tartott óráinak szövegét a Bruno Ventavoli által szerkesztett olasz irodalomtörténet kötetben jelentettük meg, nemcsak tiszteletből, hanem elsősorban a tanulmány magas színvonaláért. Ld. J. SZAUDER, *La fata infelice. La poesia romantica di Mihály Vörösmarty* = *Storia della letteratura ungherese*, szerk. B. VENTAVOLI, Torino, 2004, I. 271–281.

Majdnem hasonló volt Klaniczay Tibor akadémikus 1975–1979 közötti római vendégtanársága is. Ő az általa 1956-ban létrehozott Irodalomtudományi Intézet igazgatóhelyettesi állását szüneteltette azért, hogy az 1947. évi féléves ösztöndíjas útja után volt italianista létére ismét Olaszországban élhessen. Készerűen kellett tapasztalnia, hogy Rómában nem ugyanazok az élet- és munkakörülmények várták, mint korábban Párizsban, amikor a Sorbonne-on igazi vendégprofesszorként tanított. Sem életkörülményei, sem egyetemi munkájának körülményei (egy önálló tanszéki szoba vagy akár csak egy íróasztal hiánya) nem tették lehetővé a gondtalan római életet, és nehezítették a rendszeres kutatómunkát, amiért elvállalta ezt a megbízatást. Ráadásul római évei alatt is tovább vezette az Irodalomtudományi Intézetben a korábban általa vezetett kutatások, mindenekelőtt a Reneszánsz és Barokk kutatócsoport irányítását. Aktívan vett részt a nemzetközi tudományos életben, szervezte az MTA és a velencei Cini Alapítvány magyar-olasz művelődéstörténeti konferenciáit (1973 Budapest, 1976 Velence, 1979 Budapest), meghívott előadóként rendszeresen előadásokat tartott olasz és európai egyetemeken, és közben természetesen folytatta kutatómunkáját az olaszországi, külföldi könyvtárakban és levéltárakban a magyar humanizmus és reneszánsz kultúra kapcsolatairól. Ennek eredményei a *Pallas magyar ivadéka* című (Szépirodalmi, 1985.) és a halála után kiadott *A magyarországi akadémiai mozgalom kezdetei* (Balassi, 1993.) kötetekben jelentek meg. Ez idő alatt készítette elő az 1982-es schallaburgi nagy *Mátyás és kora* című kiállítást és a Nemzetközi Összehasonlító Társaság Akadémia Kiadónál megjelenő irodalomtörténeti sorozat Renaissance-köteteinek munkálatait. Nagy érdeme az olasz tudományos élet neves képviselőinek (mint Vittore Branca, Sante Graciotti, Carlo Ossola, Riccardo Scrivano, Cesare Vasoli és sok más neves professzor) bevonása a magyar-olasz kapcsolatok és ezáltal a régi magyar irodalom és műveltség kutatásába. 1985-ben Torontóban a Nemzetközi Italianisztikai Társaság elnökhelyettesévé választották. A párizsi és római vendégtanári munkájának tapasztalatai alapján készítette elő a Nemzetközi Filológiai, ma Magyarágtudományi Társaság 1977-évi megalakítását, és annak 1981-ben Budapesten rendezett első kongresszusát. 1992-ben bekövetkezett haláláig töretlenül dolgozott a magyar kulturális örökség megvédéséért és a magyar irodalomtudomány nemzetközi tudományos életbe való szerves bekapcsolásáért. Római tanári munkája során kiváló munkakapcsolatba került az olasz hungarológusokkal (Gianpiero Cavaglia, Carla Corradi Musi, Amedeo Di Francesco, Armando Nuzzo, Roberto Ruspanti), és igen sokat tett tudományos munkásságuk előmozdítása érdekében.

Klaniczay Tibor mivel hamar belátta, hogy a római lektori és vendégprofesszori megbízatás nem ötven év feletti akadémikusoknak való, ezért utódjának engem, az akkor 34 éves fiatal tanárt választotta. 1969 óta az MTA Irodalomtudományi Intézet külső kutatójaként vettem részt a magyar-olasz összehasonlító irodalomtörténeti kutatásokban, és segítettem megszervezni az 1973 évi MTA-Cini kongresszust. 1979 októberében, a Budapesten rendezett negyedik magyar-olasz művelődéstörténeti kong-

resszus²⁴ megrendezését követően, Klaniczay professzor autóján velem együtt érkeztem meg Rómába, hogy 1979. november elsején elkezdjem az eredetileg három évre szóló római magyar tanári megbízatást, mely végül 36 évig tartott.

Római egyetemi munkámról már több írásomban részletesen beszámoltam,²⁵ ezért most csak a leglényegesebb kérdésekre térnék ki. 1971-óta vettem ki részemet a hungarológiai oktatásban és kutatásokban. Akkor még frissen ledoktorált gimnáziumi tanárként a Debreceni Nyári Egyetem olasz ösztöndíjasainak tartottam órákat. 1973-tól, az MTA és a velencei CINI Alapítvány tudományos konferenciáinak lettem a szervező titkára, majd 1979-ben már egyetemi docensként a római La Sapienza Tudományegyetem magyar vendégtanára. Mivel az új olasz egyetemi törvény előírásai szerint meg kellett szereznem az olasz egyetemi habilitációt, a nemzeti pályázaton elnyertem olasz tanári kinevezésemet, és 1981-től követően már az egyetem rendes egyetemi tanáraként dolgozhattam 36 éven át Rómában. A végleges tanári kinevezés azt is jelentette, hogy 1981-ben római Magyar Tanszék 35 év után ismét önálló szobát kapott az egyetem új, Villa Mirafiori helyiségében.²⁶ A magyar nyelvórák tartását 1981 óta egy, és már tíz éve két, az egyetem által felvett anyanyelvi lektor biztosítja. Az első években én tartottam a finnugor nyelvészeti órákat is (Szauder Józsefhez és Klaniczay Tiborhoz hasonlóan), melyeket a '90-es évek közepén Angela Marcantonio vett át. Másfél évtizeden át segítettem az Armando Gnisci professzor által vezetett Összehasonlító Irodalomtörténeti Tanszék vezetőjének munkáját, és tartottam (évente 250-300 diák számára) előadásokat az olasz irodalom közép és kelet-európai kisugárzásáról és a közép-európai irodalmak kérdéseiről. A magyar szakos diákok összlétszáma 15-25 között volt, de évente átlagban 3 szakdolgozat készült magyar irodalom, nyelvészet vagy történelem témakörében, több mint száz magyar szakdolgozat, köztük egy tucat doktori disszertáció.²⁷ Több diákom doktori disszertációja könyv formában is megjelent tudományos kiadók gondozásában. Hasonlóképp többen Olaszországban, Franciaországban, illetve Magyarországon tudományos minősítést szereztek, és azóta is rendszeresen publikálják tudományos munkáikat olasz és magyar kötetekben.

²⁴ *Venezia, Italia, Ungheria tra l'Arcadia e l'Illuminismo*, szerk. Béla KÖPECZI, Péter SÁRKÖZY, Budapest, 1982.

²⁵ *Magyar tanszék a római egyetemen* = Sárközy Péter, *Itália vonzásában, i. m.*, 386; *Congedo dagli amici, colleghi italiani e dagli allievi dell'Università di Roma* = Uő, *Fior tricolore. Carducci in Ungheria e altri saggi italo-ungheresi*, Róma, 2016, 5–19.

²⁶ Sajnos, a 2016 novemberében tanszékvezető nélkül maradt Magyar Tanszék az idegen nyelv és irodalmak tanszékeinek 2017. évi átköltöztetése után az új székházban újra tanszéki szoba és tanári könyvtár nélkül maradt, mint 1949–1965 között, míg a két magyar lektort beköltöztették a Szlovén Tanszék lektorainak szobájába.

²⁷ A római Magyar Tanszéken 1930-tól készült disszertációk jegyzékét közöltem a tanszék által 1986-ban alapított magyar filológiai folyóirat XXV. évfolyamában. Vö. *Tesi di laurea in Lingua e Letteratura ungherese presso l'Università degli Studi di Roma, La Sapienza, 1930–2010*, Rivista di Studi Ungheresi 10(2011), 179–185.

Cinzia Franchi a Padovai Egyetemnek lett tanszékvezető docense, Armando Nuzzo pedig a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Olasz Tanszékén kapott professzori ki-nevezést. A tanszék diákjaival 30 éven át közösen szerkesztettük a „Rivista di Studi Ungheresi” folyóiratot, melyben rendszeresen közöltük a disszertációkat készítő és a már végzett diákok tudományos munkáit. Hasonlóképpen jelentettünk meg didaktikai célból kétnyelvű fordításköteteket, a magyar költészet és a régi magyar próza antológiá-ját, valamint válogatást Janus Pannonius, Balassi Bálint, József Attila és Radnóti Mik-lós verseiből. Tanszékünk volt diákjának, Matteo Masini fordításában a neves római Carocci kiadó megjelentette Babits Mihály európai irodalomtörténetét, és most van kiadás alatt Szerb Antal magyar irodalomtörténetének olasz fordítása is. Olaszországi munkám majd negyven éve alatt természetesen rendszeresen folytattam tudományos kutatómunkámat is, körülbelül 10-10 magyar és olasz nyelvű tanulmánykötetem, il-letve monográfiám jelent meg a 18. és 20. századi magyar irodalom és a magyar-olasz irodalmi kapcsolatok témakörében, és körülbelül 30 nemzetközi tanulmánykötetet szerkesztettem, a „Rivista di Studi Ungheresi” harminc évfolyamának megjelentetése mellett. 18. századi kutatásaim révén az olasz nemzeti Árkádia Irodalmi Akadémia tag-jai sorába választott.

Olaszországi tanári munkám egyik fő feladatának tartottam, hogy aktívan részt ve-gyek az olaszországi hungarológiai kutatások szervezésében. 1991-ben az MTA könyv-adományából létesített magyar tanszéki könyvtár felavatása alkalmából a Villa Mira-fioriban egyetemtörténeti konferenciát rendeztünk nagy érdeklődés mellett, mely több magyarországi egyetemtörténeti kutatásnak lett a kiindulópontja. 1985-ben az ELTE-vel kötött egyetemi közti megállapodást követően a római egyetem rektora felajánlotta a magyar tanszékkel rendelkező olasz egyetemeknek, hogy a La Sapienza egyetemi közti szerződéssel hungarológiai központot létesít, melynek irányítását a római Magyar Tan-székre bízta. Így alakult meg hivatalosan 1989-ben a „Centro Interuniversitario per gli Studi Ungheresi”, az olaszországi tudományos hungarológiai kutatások támogatására. Egyúttal Antonio Ruberti rektor egy tudományos folyóiratot is létesített a kutatások eredményeinek publikálásának elősegítése céljából, melynek felelős kiadója a római Magyar Tanszék és vezetője lett. 1986 és 2016 között harminc évfolyam jelent meg évi rendszerességgel (mintegy 6000 oldal terjedelemben). A központ 1989-től kezdve kétévenként tudományos konferenciákat rendezett Rómában és más olasz egyeteme-ken, melyek aktáit rendszeresen megjelentettük. 1996-ban a római egyetem rendezte meg a Nemzetközi Magyarágtudományi Társaság IV. kongresszusát 36 országból ér-kezett több mint hatszáz résztvevővel *A magyar kultúra és a kereszténység* témaköréből, II. János Pál pápa „fővédnökségével”, aki Castegandolfóban tartott külön fogadásán előadást tartott a keresztény magyar kultúra jelentőségéről.²⁸ 2008-ban az olaszországi

²⁸ Vö. Vigilia (1986/11), *La civiltà ungherese e il cristianesimo*, I., szerk. István MONOK, Péter SÁRKÖZY, Budapest–Szeged, 1998, 473–477.

egyetemi központ adminisztratív irányítását a Roma III. Egyetem vette át, immár kibővítve a kutatásokat az egész közép- és kelet-európai térségre (*Centro di Studi Ungheresi e sulla Europa Centrale e Orinetale*).

Tanári munkám 2015. október 31-én ért véget. Sajnos, a római egyetem sem kívánt pályázatot kiírni a megüresedett magyar professzori állásra, de azt sikerült elérni, hogy a Bölcsészettudományi Kar az olasz „lendület-program” (*rientro dei cervelli*) keretében meghívja a Magyarországon nagydoktori címet szerzett hungarológus kutatót, Armando Nuzzót, a római Magyar Tanszék volt diákját, és rábízta a tanszék vezetését. Sajnos, az a tervem, hogy az egyik legjobb volt olasz tanítványom folytassa munkámat, nem teljesült, ugyanis utódom meghívása és másfél évi tanítás után úgy döntött, hogy visszatér Magyarországra, mert időközben a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen kapott professzori kinevezést az Olasz Tanszékre. Ennek következtében 2016 novemberében a Bolognai, Nápolyi és Udinei Egyetemhez hasonlóan a római egyetemen is megszűnt a magyar professzori állás (és bérkerete). Ez azt jelenti, hogy ezeken az egyetemeken egy ideig még megbízott, helyettes tanárok (a nyugdíjba ment régi professzorok) alkalmazásával biztosítani lehet a beiratkozott hallgatók óráit, de amennyiben a magyar-olasz kulturális egyezmény keretében diplomáciai úton nem sikerül befolyást gyakorolni az olasz Oktatási és Kutatási Minisztériumra és az egyetemekre, akkor a 21. század húszas éveinek elejére már csak két olasz egyetemen (Firenzében és Padovában, esetleg talán még Udinében) létezik majd magyar tanszék.

Ez főleg a római egyetem esetében igen szomorú, mert majd 90 éven keresztül folyt a római La Sapienza Egyetemen a magyar nyelv és irodalom oktatása, és bármennyi nehézség is akadt, de az ott tanító professzoroknak és a magyar szakon végzett diákoknak köszönhetően erősödött az olasz kulturális életben a magyar történelem, irodalom és művészet iránti érdeklődés, és nem egy kiváló hungarológus szakember kiformalódását segítettük, készítettük elő. Nagyon remélem, hogy én sem bizonyultam méltatlannak, hogy elődeim munkáját folytassam, és talán, minden nehézség ellenére, sikerül még újra éleszteni a római Magyar Tanszéket. Akkor 38 év után végleg visszatérve Budapestre (remélhetőleg egyelőre még nem az „*őseim porához*”), én is elmondhatom: „*Ez jó mulatság, férfi munka volt.*” – Kár, hogy vége lett.